

Ransaking av mistenktes mobiltelefon på stedet

En juridisk oppgave

BACHELOROPPGAVE (BOPPG30)

Politihøgskolen

2019

Kand.nr: 248

Antall ord: 6493

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	3
1.1 Oppgavens tema og aktualitet	3
1.1.1 En hendelse.....	3
1.2 Problemstilling	4
1.3 Hensikten med oppgaven	4
1.4 Oppgavens oppbygging.....	6
1.5 Juridisk metode og rettskildebildet.....	6
1.6 Avgrensing	7
1.7 Begrepsavklaring.....	7
2. Drøftelse	8
2.1. Privatliv og integritet.....	8
2.1.1. Litt om strpl. §170a	9
2.3. Ransaking etter strpl. §195	9
2.4. Ransaking etter strpl. §192.....	11
2.6. Ligger hjemmelen i reglene om beslag eller gransking?	14
2.6.1. Gransking	14
2.6.2. Beslag	15
2.7. Legalitetsprinsippet krever hjemmel i lov	17
3. Avslutning	19
4. Litteraturliste	20
Lover	20
Forarbeider	20
Litteratur	21
Rettspraksis	21
Internettider.....	22

1. Innledning

1.1 Oppgavens tema og aktualitet

I løpet av praksisåret mitt ble jeg oppmerksom på at det i enkelte ransaker av mistenkte også ble sett igjennom innholdet på vedkommende sin mobiltelefon. Dette var personransaker som ikke var besluttet av påtalemyndigheten, men iverksatt av politibetjentene på grunn av ferske spor eller fersk gjerning. Siden narkotika var involvert, ble det ofte sett igjennom tekstmeldinger, anrop og chatteapper i let etter bevis for kjøp, salg og besittelse. Hvor i lovverket er en slik gjennomgang av mistenktes telefon regulert?

En lærer i strafferett/straffeprosess ved Politihøgskolen (PHS) og tidligere påtalejurist forklarer at hun i perioden 2003 til 2012 aldri opplevde at dette ble problematisert. I korrespondanse med Førsteamanuensis Steinar Fredriksen ved Bacheloravdelingen på PHS Oslo uttrykker han samme oppfatning. Han antyder at det muligens foregår en temmelig ukritisk «gjennomgang» av mobiltelefoner uten at hjemmelsgrunlaget nødvendigvis er klart.

Jul Fredrik Kaltenborn, doktorgradsstipendiat i forskningsprosjektet ArsForensica og høyskolelektor ved PHS, fremhever problematikken i denne form for ransaking i sitt innlegg i *Dagens Næringsliv*.¹ Han presiserer at det må en ressurssterk part til for at vanlige politimetoder når medias søkelys, og at «tømming» av den narkotika-mistenktes telefon går under radaren.

Denne oppgaven vil problematisere denne praksisen som utøves av politibetjenter på gaten. Jeg vil gå inn i de materielle vilkårene for aktuelle tvangsmidler og se om disse er dekkende for en slik handling. De formelle vilkårene til tvangsmidlene vil ikke bli drøftet i denne oppgaven, da det tas utgangspunkt i at disse vilkårene er oppfylt.

1.1.1 En hendelse

For å klargjøre problemstillingen har jeg valgt å trekke frem en hendelse fra mitt praksisår som eksempel. Jeg var ute på patrulje med to andre politibetjenter da vi observerte at en person i en park overrakte poser med hasj til andre i bytte mot kontanter. Vi valgte å pågripe han. Den ene politibetjenten forklarte til vedkommende at han var pågrepet på grunn av mistanke om salg av narkotika, og vi iverksatte personransaking. En av politibetjentene fant

¹ Jul Fredrik Kaltenborn, «Når de ressurssterke ransakes», innlegg i *Dagens Næringsliv* (4. april 2019)

en mobiltelefon i mistenktes lomme. Mistenkte bekreftet at den var hans, men ønsket ikke å gi den i fra seg. Tross det ga politibetjenten mobiltelefonen til meg og forklarte at jeg skulle «se igjennom» dens innhold. Politibetjenten forklarte at jeg skulle se etter meldinger som omhandlet kjøp og salg av narkotika. Uten å stille spørsmål til hjemmelsgrunnlaget gikk jeg inn på SMS-er og chatteapper der jeg kunne tenke meg at slik informasjon fantes.

Det ble avventet med å kontakte jourhavende siden pågripelsen ble gjort med hjemmel i straffeprosesslovens² (strpl.) §198, 1.ledd, nr.2. Når jourhavende ble kontaktet, ble det informert om både pågripelse og ransaking, men mobiltelefonen ble aldri nevnt.

1.2 Problemstilling

Jeg ønsker å se nærmere på politiets hjemler til å gjennomgå en mobiltelefon som de finner under personransaking uten beslutning fra påtalemyndigheten eller retten. Har de hjemmel til å lese innholdet på den mistenktes mobiltelefon på stedet?

Med å «gjennomgå» eller å «se gjennom» en mobiltelefons innhold menes det å bruke mobilens eget brukergrensesnitt til å framvise dens innhold. Det vil si at en skruer på mobilens skjerm og manøvrerer rundt i mobilens innhold. I dag forekommer dette nesten bare i form av touch-screen der brukeren manøvrerer ved å berøre skjermen med egne fingre. En slik befaring av en mobiltelefons innhold gjøres for å finne noe interessant for en spesifikk straffesak. Jeg velger i denne oppgaven å bruke formuleringen «å gjennomgå» eller «gå igjennom» for å unngå misforståelser. For eksempel kan ordet «visitere» appellere til politiloven og ordenssporet, og «gransking» kan blandes med den strafferettslige granskingen i strpl. kap.12.

Med «en mobiltelefons innhold» menes dens lagrede informasjon i form av data. Denne informasjonen kan framvises på skjermen i form av chatlogger i apper, tekstmeldinger, anropslogger, kontaktinformasjon, tidsstempler, kart osv.

1.3 Hensikten med oppgaven

Verden blir stadig mer digitalisert, og nesten hver nordmann har sin egen mobiltelefon den dag i dag. Der lagres enorme mengder informasjon. Hvem og når en har pratet eller

² Lov 1. januar 1981 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)

chattet med andre er loggført flere år tilbake i tid i chatteapper og tekstmeldinger. De kan for eksempel avsløre ens forhold til familien, problemer i hverdagen, sosiale vanskeligheter, tidligere lovbrudd og økonomiske vansker. Bildene i mobilens fotomappe forteller hva du gjør og hvem du er med til daglig, og kan oppleves som svært privat for mobilens eier. Det er nærliggende å anta at slik informasjon berører en persons privatliv i stor grad.

En politibetjent med gjennomsnittlige tekniske ferdigheter kan med få tastetrykk finne fram til store mengder informasjon på en mistenkt sin mobiltelefon. For eksempel kan appen Google Maps loggføre brukerens bevegelser automatisk hver dag, noe som kan framstilles grafisk i et kart. Til sammenligning med noen år tilbake er det som om vi går med et kart i lommen hvor alle våre bevegelser er markert og tidsstempelt. Aldri før har politiet kunne få tak i så mye privat informasjon om mistenkte og hans nettverk som den dag i dag.

Når en mobiltelefons innhold blir gått igjennom er det ved bruk av et regelverk som ble skrevet før mobiltelefonen ble oppfunnet. Det vil være nødvendig å undersøke om regelverket har de skranker som påser at nyere former for inngrep på forblir forholdsmessige og nødvendige. Dette fordi det forventes at politiet vet hva de har lov til å gjøre, og det forventes at de handler i tråd med grunnleggende menneskerettigheter og Norges Grunnlov.³

Den Europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) fastslår retten til privatliv og familieliv gjennom sin art.8, samt retten til rettfærdig rettergang i art.6. Menneskerettsloven⁴ §2 inntar disse artiklene i norsk lov, som skal gå foran norsk lov ved motstrid jf. menneskerettsloven §3. Dette krever at kontinuerlig vurderer handlingene politiet gjør, spesielt de rutinepregede, og kontrollerer at de er i tråd med bestemmelsene i artiklene.

Ved å fordype meg i denne problemstillingen vil jeg kunne få mer og grundigere kunnskap om regelverket rundt dette, samt en større faglig forståelse. Jeg vil kunne redusere min usikkerhet rundt straffeprosessens tvangsmidler, og gjøre meg selv bevisst på hvor de juridiske grensene for en mobiltelefon går. Jeg vil kunne bli mer selvsikker i min rolle som politi når jeg føler meg sikker på hva som er lov å gjøre og ikke lov å gjøre. Det er i dag spesielt viktig å være oppdatert innen teknologifronten, og med det følger krav til kjennskap om hvordan lovverket fungerer rundt ny teknologi og informasjonslagring.

³ Lov 17. mai 1814 om Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven)

⁴ Lov 21. mai 1999 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

1.4 Oppgavens oppbygging

Oppgaven starter med å redegjøre hvorfor en gjennomgang av en mobiltelefons innhold bør problematiseres. Dette gjøres ved å se på informasjonens betydning for privatliv og integritet. Deretter drøftes hvordan dette påvirker de straffeprosessuelle vurderinger i strpl. §170a.

Oppgaven vil deretter drøfte strpl. §195 opp mot oppgavens problemstilling, der relevante rettskilder blir tatt i bruk for å belyse flere sider. Deretter drøftes strpl. §192 på samme måte, og det avrundes med å konkludere drøftingen av ransakingshjemplene.

Videre vil oppgavens ta for seg spørsmålet om en gjennomgang av mobiltelefon kan hjemles i beslag- eller granskingsinstituttet. Her blir blant annet strpl. §199a sin ordlyd og forarbeidende brukt som viktig rettskilde.

Til slutt vil problemstillingen og konklusjonen av drøftelsene settes opp mot Grunnlovens §113 legalitetsprinsipp, og dens krav om tilstrekkelig presisjon og begrenset utvidet tolkning.

1.5 Juridisk metode og rettskildebildet

Jeg har valgt juridisk metode for å besvare oppgavens problemstilling. Metoden brukes til å analysere, drøfte, og ta standpunkt i rettslige problemstillinger,⁵ og hensikten er å finne ut hvilken rettsregel som kommer til anvendelse basert på et gitt faktum og grunnlaget for akkurat dette. Man skal gjennom rettskilder rasjonelt argumentere for og imot, noe som danner grunnlag for en god rettsregel. Lovtekster, lovforarbeider, rettspraksis (særlig fra Høyesterett), privat praksis, juridisk teori og reelle hensyn er de rettskildefaktorene vi bruker for denne argumentasjonen.

Den sentrale rettskilden i min oppgave er straffeprosessloven, og da særlig reglene om ransaking, beslag og gransking. Bestemmelsene har kortfattede ord, der det ikke kan tas som følge at ordene har samme innhold som i normal språkbruk.⁶ Begrepene må tolkes ved bruk av rettskilder, og store deler av oppgaven vil derfor bære preg av begrepsanalyse.

Jeg kommer til å ta i bruk straffeprosesslovens forarbeider samt høyesterettsdommer som omhandler nært beslektede tema. Førstestatsadvokat Runar Torgersen bekreftet at det ikke er noen direktiver eller klargjøringer rundt oppgavens problemstilling. I knapphet av rettskilder

⁵ Sverre Blandhold, Henriette N. Tøssebro & Øystein Skotheim, *Innføring i juridisk metode i Jussens Venner* s.311

⁶ Steinar Fredriksen, *Ro, Orden og frihet*, Bergen 2014 s.372

vil rettsanvendervurderinger og juridisk litteratur få betydelig større argumentasjon- og overbevisningsverdi.

Det kan være flere grunner til at det er lite rettskilder på dette temaet, men hovedsakelig kan det tenkes at det er på grunn av samfunnets nylige og raske digitale utvikling.

1.6 Avgrensning

Denne oppgaven vil ikke ta for seg åpning av datasystem ved bruk av makt som er hjemlet i strpl. §199a da dette blir for omfattende for oppgaven. Det tas utgangspunkt i at mobilen ikke er låst. Likevel har jeg valgt å se nærmere på forarbeidende for å se om noe her har overføringsverdi til mitt tema.

I tillegg avgrenses oppgaven mot kommunikasjonskontroll i straffeprosesslovens kap.16d, som omhandler spesifikk avlytning av mistenkte i større straffesaker.

Oppgaven vil heller ikke ta for seg strpl. §156 eller §202 da dette blir for omfattende for oppgaven. Strpl. §156 krever at vilkårene for ransaking er til stede, noe vi vil ta for oss i oppgavens drøftingsdel.

Som nevnt i kapittel 1.1 vil ikke oppgaven gå nærmere inn på de formelle vilkår da dette blir for omfattende. Det tas utgangspunkt i at de formelle vilkårene for ransaking og beslag er tilstede.

1.7 Begrepsavklaring

Data: Er elektronisk representasjon av informasjon.⁷ Informasjonen som kommer frem på en mobiltelefons skjerm er grafisk framvisning av elektronisk lagret data. I juridisk sammenheng vil en chattlogg regnes som data.

Databærer: En elektronisk enhet som har mulighet til å lagre data. En mobiltelefon regnes som en databærer på grunn av dens lagringsevne. I straffeprosessen vil en mobiltelefon falle inn under «datasystem» eller «databærer» på grunn av dens lagringsfunksjon og dens funksjon som automatisk databehandler.⁸

⁷ Se NOU 2003:27:10

⁸ NOU 2003:27:10 og Justis- og Beredskapsdepartementet 2016:1

2. Drøftelse

Jeg har fått inntrykk av at både mobilen og dens informasjonsinnhold blir sett på som en fysisk gjenstand, og at gjennomgang av mobiltelefon blir av politibetjentene sett på som en forlengelse av personransaking i strpl. §195, 1.ledd. Det kan også noen ganger virke som om noen betjenter tolker en mobiltelefon som «oppbevaringssted av informasjon» og dermed ransaker ved bruk av strpl. §192, 1.ledd. Dette skal vi drøfte videre, men først ser vi nærmere på mobiltelefonens betydning for privatliv og integritet, og hvorfor praksisen med gjennomgang av mobiltelefon under personransaking bør problematiseres.

2.1. Privatliv og integritet

Enhver person har rett på privatliv jf. Grunnlovens §102. Dette er en universell regel som gjelder alle og alt i Norge, og bør spesielt tas hensyn til i politiets arbeid. Personinformasjon faller under beskyttelse av denne paragraf, og det poengteres i grunnlovsforslag 30 (2011-2012) sin kommentar til §102 at personopplysningsvern har fått økt oppmerksomhet de seneste årene mye grunnet den teknologiske utviklingen.⁹ Informasjonsdeling er blitt mye lettere når det ikke lenger er dokumenter lagret på et fysisk sted, men på «skyer» og servere der informasjonen kan vises på digitale enheter med tilgang. På en mobiltelefon finnes det bildemapper som er koblet til både det interne fotogalleriet og eksterne «skyer» hvor bilder fra andre enheter er lagret. Det finnes kalendere som forteller om planer som har vært og planer for fremtiden.

Retten til privatliv fra EMK art.8 er som nevnt i 1.3 inntatt i norsk lov gjennom menneskerettsloven, og skal ved motstrid gå i forrang. Den gir imidlertid lov til inngripen i privatliv gjennom art.8 (2), der det kreves hjemmel i (norsk) lov og nødvendighet. Straffeprosessloven er norsk lov som gir hjemmel til tvangsmidler som griper inn i privatlivet. Dersom vilkårene for disse tvangsmidlene ikke er oppfylt ved en inngripen i privatliv, vil det i tillegg til å være et ulovlig inngrep etter norsk lov også være ulovlig inngrep i privatliv etter EMK art.8.

⁹ Se stortingsrepresentantenes Grunnlovsforslag 30 (2011-2012), Dok.nr.12:30 (2011-2012).
<https://lovdata.no/dokument/GLFOR/forarbeid/dok12-30-201112>

2.1.1. Litt om strpl. §170a

Når vi har funnet ut at vilkårene for et straffeprosessuelt middel er oppfylt, må vi også vurdere §170a. Denne ivaretar nødvendighet- og forholdsmessighetsprinsippene i straffeprosessloven. Det må være «tilstrekkelig grunn» for å bruke tvangsmiddelet. Videre må det ikke være et uforholdsmessig inngrep etter sakens art og forholdene ellers¹⁰. Forholdsmessighetskravet er utslag av proporsjonalitetsprinsippet,¹¹ som uttrykker krav om proporsjonalitet mellom tjenestehandlingens mål og middelet som brukes for å nå målet. Kravet om tilstrekkelig grunn, eller behovsprinsippet, gjør at inngrepet må være nødvendig eller vesentlig lette i tjenesten.¹² Nødvendighetsprinsippet er et krav som forankres til EMK og dens artikler.¹³ Et eksempel kan være at en har tilstrekkelig med bevis i en straffesak, men tross det likevel velger å gjennomføre en husransaking.

Denne paragrafen skal ikke drøftes i det store i denne delen av oppgaven, da oppgaven fokuserer på selve hjemmelsgrunnlaget til å kunne gå igjennom en mobiltelefons innhold. Likevel kan det være interessant å se mer på denne delen av straffeprosessloven, for det er denne paragrafen som setter krav til en avveining mellom politiets og påtalemyndigheters behov for å bruke tvangsmiddelet og de ulemper som påføres den siktede¹⁴. Dette tar vi med oss videre til senere drøfting.

2.3. Ransaking etter strpl. §195

Som praksisen fremstår i dag, virker det som om gjennomgangen av mistenktes mobiltelefon på stedet er en form for forlengelse av strpl. §195. Det fremstår slik fordi det ofte etter saker med personransaking bare utarbeides én form for ransakingsrapport – rapport om personransaking.

Strpl. §195, 1.ledd sier at «Når noen med skjellig grunn mistenktes for en handling som etter loven kan medføre frihetsstraff, kan det foretas ransaking av hans person dersom det er grunn til å anta at det kan føre til oppdagelse av bevis eller ting som kan beslaglegges eller som det kan tas heftelse i». Det legges her til grunn at vilkåret om skjellig grunn til mistanke er oppfylt

¹⁰ Lov 1. januar 1981 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)

¹¹ Ragnar L. Auglend og Henry J. Mæland, *Politirett*, Oslo: 2016 s.637

¹² Ragnar L. Auglend og Henry J. Mæland, *Politirett*, Oslo: 2016 s. 628

¹³ Lov 21. mai 1999 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett

¹⁴ Fredriksen, Steinar, *Innføring i straffeprosess*, 4.utgave, Oslo 2018 s.162

Ransakingen skal være av «hans person», altså mistenktes person. I NUT 1969:3 forklares det at ransakingen først og fremst skal være undersøkelse av personens klær, veske og lignende, etter gjenstander som kan tjene som bevis eller beslaglegges¹⁵. Fredriksen uttrykker samme forståelse da han skriver at personransaking er en *ytre besiktigelse* av kroppen, derunder de klær og sko vedkommende har på seg.¹⁶ Det vil si at en polititjenesteperson kan ransake etter gjenstander i personens jakke og lommer. Dersom en mobiltelefon blir funnet i en jakkelomme kan denne beslaglegges som «gjenstand for bevis». Videre blir spørsmålet om mobiltelefonens innhold kan gjennomgås ved bruk av den samme personransakingsparagrafen. Selv om en sekk er en gjenstand, regnes dette fortsatt som en «del av personen» og kan åpnes for å lete etter ytterlige gjenstander i sekken. Spørsmålet blir om en mobiltelefon skal tolkes på samme måte; en gjenstand som ytterligere kan åpnes og letes gjennom etter bevis, og dermed gå under «hans person».

Dersom en gjennomgang av en mobiltelefon skal falle inn under «hans person» i strpl. §195, er det ikke annet enn de sterkt skjønnsmessige vurderingene i strpl. §170a som begrenser muligheten til å gjøre så. Nordmenn flest har en mobiltelefon på seg omtrent hele døgnet, og det er meget stor sannsynlighet for at mobiltelefoner blir funnet under personransaking. Det er heller et unntak at en ikke finner en mobiltelefon på en person i dag. Det blir en vurdering som blir tatt hver gang en mistenkt personransakes, og mobilgjennomgangens tyngende inngrep vurderes i hvert enkelt tilfelle opp mot situasjonens alvorlighet. Betjenter gjør ulike vurderinger i samme situasjoner, og det ville vært stor variasjon i hvilken situasjon som ville ført til mobilransaking. Dette bryter sterkt med Grunnlovens §98 om uhøvelig forskjellsbehandling.

Det virker for meg som om paragrafen om personransaking ikke er ment til å dekke slike grundigere undersøkelser, og at en gjennomgang av en mobiltelefon funnet på mistenkte vil være en drastisk forlengelse av strpl. §195 og muligens strekke seg utenfor paragrafens grenselinjer. De vilkårene som er satt for å iverksette en personransaking virker ikke for meg som strenge nok til å også kunne forsvarlig hjemle en gjennomgang av en mobiltelefon, og dermed ikke begrenses av annet enn strpl. §170a.

Dersom gjennomgangen av en mobiltelefon ikke skal være en forlengelse av strpl. §195, kan den da være en ransaking etter straffeprosesslovens §192? Oppgaven tar utgangspunkt i

¹⁵ NUT 1969:3 s.251

¹⁶ Steinar Fredriksen, *Lovbrudd, skyld og straff*, Oslo 2018 s.201

situasjoner der mistenkte alltid blir ransaket etter strpl. §195 først. Spørsmålet blir om den videre gjennomgangen av mobilen funnet under personransakingen kan forstås å være en egen, selvstendig ransaking etter strpl. §192.

2.4. Ransaking etter strpl. §192

Strpl. §192 hjemler ransaking av mistenktes bolig, rom eller oppbevaringssted. Dens materielle generelle vilkår er at det med skjellig grunn mistenkes en handling som kan medføre frihetsstraff. I denne oppgaven legges det til grunn at disse er oppfylt. Spørsmålet vårt blir om en mobiltelefon faller inn under denne paragrafens generelle spesielle vilkår. Da må mobiltelefon telles som «bolig», «rom» eller «oppbevaringssted». Jeg har valgt å ikke drøfte §192, 1.ledds «bolig», da dette begrepet er tydelig og klart ikke omfatter mobiltelefoner.

Med «rom» menes rom som er i besittelse av mistenkte, som garderobeskap, kontor eller lager.¹⁷ Forarbeidende gir uttrykk av at formuleringen «rom» er ment på å dekke de fysiske steder hvor mistenkte kan oppbevare gjenstander,¹⁸ noe som med normal tolkning ikke vil kunne dekke mobiltelefoner. Likevel kan vi se at lagmannsretten også tenker på elektronisk data når de gir begjæring om ransaking i bolig: «Informasjon av betydning som bevis (...) lagret ved bruk av EDB, omfatter begjæringen også det aktuelle datautstyret.»¹⁹ Det virker her som om lagmannsretten gir inngang til å gå inn på datautstyr ved bruk av strpl. §192, 1.ledd. Om dette skal tolkes slik at all form for digital lagring skal regnes som «rom» er usikkert, da det også kan tolkes som om det menes at begjæringen skal kunne dekke *beslag* av datautstyret.

I tillegg til «bolig» og «rom» nevner paragrafen også «oppbevaringssted». Dette utvider ransakingens avgrensning til andre steder hvor mistenkte kan oppbevare gjenstander utenom fast og midlertidig oppholdssted. Dette er for eksempel mistenktes bil, båt, koffert eller oppbevaringsboks.²⁰ En mulig tolkning av oppbevaringssted er at dette kan være et en digital enhet som oppbevarer filer. Forarbeidende har forklart §192, 1.ledds «oppbevaringssted» som et supplement til «bolig» og «rom» for å ikke avgrense ransakingen til mistenktes

¹⁷ Hans Kristian Bjerke, Erik Keiserud og Knut Erik Sæther, *Straffeprosessloven Kommentarutgave Bind 1*, 4.utgave, Oslo 2011 s. 677

¹⁸ NUT 1969:3:201

¹⁹ RG 2012 s.285 (Hålogaland)

²⁰ Hans Kristian Bjerke, Erik Keiserud og Knut Erik Sæther, *Straffeprosessloven Kommentarutgave Bind 1*, 4.utgave, Oslo 2011 s. 677

oppholdssteder.²¹ Det kan derfor virke som om det bare menes fysiske rom, og en tolkning som omfatter mobiltelefon kan virke fjern.

Tross det ser vi i at det å lete gjennom en databærers filer regnes av Høyesterett som en pågående ransaking, og at denne ransakingen skjer med grunnlag i rettens ransakingsbeslutning etter strpl. §197, 1.ledd, jf. HR-2018-699-A avsnitt 29. Det vil si at ved en husransaking etter beslutning av retten kan en ved bruk av samme beslutning gå inn på de databærere som finnes i boligen og ransake de for innhold. En forklaring kan være at databærere regnes som «oppbevaringssted» av eventuelle bevis. Opp imot oppgavens problemstilling er spørsmålet om en databærer, eller mobiltelefon, kan i seg selv ransakes på gaten rett etter personransaking ved bruk av strpl. §192, 1.ledd.

Det er to grunnleggende faktorer som skiller denne høyesterettspraksisen fra vårt tilfelle. For det første vil situasjoner som denne oppgaven tar utgangspunkt i alltid starte med *personransaking* på gaten. Dersom betjentene på stedet skulle iverksatt ny ransaking med hjemmel i strpl. §192, 1.ledd for å gå gjennom vedkommende mobiltelefon, måtte dette ha blitt gjort med hjemmel i strpl. §198, 1.ledd nr.2 ettersom retten ikke har besluttet ransakingen. Det kommer frem at ransakingsbeslutning gjort av retten kan dekke databærere, men om en ransakingsbeslutning tatt av en polititjenesteperson på gaten skal kunne gjelde det samme bør spesifiseres da dette er uklart. Er det beslutningskompetansen som avgjør om en kan gå igjennom en mobiltelefons innhold eller ikke?

For det andre; dersom det blir funnet en mobiltelefon under personransakingen på gaten og denne skal gjennomgås med hjemmel i strpl. §192, blir dette den første og eneste gjenstanden som ransakes. HR-2018-1901-U tar for seg en situasjon der det allerede er besluttet ransaking av bolig, og som også omfatter databærere *inne i boligen*. Det kan være at høyesterett mener at gjenstander inne i boligen kan undersøkes nærmere med samme ransakingsbeslutning, men om det menes at en mobiltelefon i seg selv kan ransakes med særskilt beslutning i strpl. §192 er ikke sikkert. I mangel på rettskilder som omhandler akkurat dette tilfellet er det vanskelig å ta stilling til om særskilt ransaking av mobiltelefon faller inn under «oppbevaringssted».

Jul Fredrik Kaltenborn, høgskolelektor på PHS, har kommentert oppgavens problemstilling. Han kommenterer at det må være mest riktig at en gjennomgang av mobiltelefon er en pågående ransaking, og at dersom det letes etter en SMS er det mest nærliggende å tenke at dette gjøres med hjemmel i strpl. §192. Dette korresponderer med Høyesteretts uttalelser om

²¹ NUT 1969:3 s.249

at søk på databærere er ransaking.²² Samtidig kommenterer Kaltenborn at en mobiltelefons mange funksjoner gjør at det ikke er naturlig at den alltid sees på som et oppbevaringssted.

Strpl. §199a er for omfattende til at jeg inkluderer den i oppgaven, men paragrafens første ledd, første setning har en interessant formulering vi kan tilføye denne drøftelsen. Den sier at «Ved *ransaking* av et datasystem kan politiet pålegge (...)». Justiskomiteen uttaler i paragrafens forarbeider at informasjonen som er lagret på enheten «allerede er rettslig tilgjengelig ved at det er gjenstand for ransaking eller *tatt i beslag*».²³

Det fremkommer her av lovtekst og forarbeider at et datasystem kan være gjenstand for ransaking, altså en mobiltelefon kan i seg selv *ransakes*. Vil det si at en mobiltelefon funnet under personransaking på gaten kan videre ransakes ved forlengelse av den samme personransakingen? Eller ved å iverksette ny ransaking med hjemmel i strpl. §192? Ved en tolkning av strpl. §195 ovenfor har jeg kommet frem til at det ikke er naturlig at mobilransaking skal omfattes der. Ordlyden i strpl. §199a taler dermed for at en gjennomgang av en mobiltelefon ligger i strpl. §192, selv om forarbeidende sine kommentarer ikke presiserer hvilken ransakingshjemmel det er snakk om.

I 2.4 nevnes det at dersom gjennomgangen av en mobiltelefon skulle være lovlig gjennom personransaking, er det ikke mer enn strpl. §170a's skjønnsmessige vurdering som hindrer at dette skjer. Dette gjelder også strpl. §192, 1.ledd dersom vi finner mobilransaking innunder «rom» eller «oppbevaringssted». Altså kan mobilgjennomgangen gjøres som rutine på stedet dersom betjentene finner det hensiktsmessig og forholdsmessig, og de øvrige vilkår i strpl. §192 er til stede. At muligheten til å se gjennom en enorm samling av overskuddsinformasjon om både mistenkte og hans nettverk skal belage seg bare på vurderingene i strpl. §170a virker ikke å speile de hensyn straffeprosessloven er ment på å beskytte.

I flere høyesterettsuttalelser kommer det frem formuleringer som taler for at gjennomgang av databærere er en form for ransaking. Når vi i 2.4 har kommet frem til at det er fjernt å plassere en slik ransaking i strpl. §195, taler dette for at ransakingen er hjemlet i strpl. §192. Ordlyden i strpl. §199a taler også for at en slik gjennomgang av mobiltelefon er en form for ransaking. Likevel kommer det ikke frem i forarbeidende, høyesterettsuttalelser eller litteratur hvilken av de materielle spesielle formuleringene en mobiltelefon vil falle inn under. Det virker mest

²² Se HR-2018-1901-U, nr. 16

²³ Prop. 106 L (2016-2017) s.10

nærliggende å plassere mobiltelefon under «oppbevaringssted», men som utfordres blant annet av kommentarene til Kaltenborn.

2.6. Ligger hjemmelen i reglene om beslag eller gransking?

Oppgaven har drøftet om en gjennomgang av mistenktes mobiltelefon iverksatt uten beslutning av retten eller påtalemyndigheten kan være en form for ransaking etter strpl. §195 eller §192. Det er kommet frem til at det er fjernt å plassere en slik mobilgjennomgang i strpl. §195, og at flest rettskilder taler for at strpl. §192 er den rette hjemmelen. Da er det tatt utgangspunkt i at en gjennomgang av en mobiltelefon er en form for ransaking. Nå skal oppgaven ta utgangspunkt i at mobiltelefonen ikke er objekt for ransaking, men at den først blir tatt i beslag og regnes som en beslaglagt gjenstand.

En mobiltelefon beslaglegges på samme måte som en kniv funnet på mistenkte. Etter å ha blitt beslaglagt, kan en kniv undersøkes grundig ved at det letes etter fingeravtrykk. Dersom en mobiltelefon beslaglegges, kan en dermed undersøke mobilens innhold på måte som en undersøger et fingeravtrykk på en kniv? Og kan dette gjøres der og da på gaten?

2.6.1. Gransking

Nærmere undersøkelser av reelle bevismidler er omtalt i straffeprosessloven som gransking og er beskrevet i lovens kap.12. Ofte kommer kapittelet i anvendelse når et åsted skal befares, eller når det trengs særlig sakkyndighet for å kunne trekke de riktige slutningene. Dette kan være åsted, våpen eller andre reelle bevismidler.

Ifølge Bjerke, Keiserud og Sæther vil ikke dette gjelde vårt tilfelle der gjennomgang av mobiltelefon blir gjort på gaten. Når en polititjenesteperson selv foretar en undersøkelse av reelle bevismidler i saken, vil ikke dette gå under strpl. kap.12 fordi kapittelet regulerer bare de tilfeller hvor granskingen gjennomføres av utenforstående sakkyndige som påtalemyndigheten har henvendt seg til etter strpl. §148.²⁴ Tross det vil kapittelets §§156-160, som omhandler gransking mot de berørtes vilje, likevel være gjeldende i de tilfeller en polititjenesteperson foretar undersøkelse av bevismiddel selv.

I Bjerke, Keiserud og Sæthers kommentarer til §156 står det at adgangen til å foreta gransking av løsøre gjenstander ligger i bestemmelsene om beslag jf. §203 ff. og utleveringsplikt §210.²⁵

²⁴ Hans Kristian Bjerke, Erik Keiserud og Knut Erik Sæther, *Straffeprosessloven Kommentarutgave Bind 1*, 4.utgave, Oslo 2011 s. 555

²⁵ Hans Kristian Bjerke, Erik Keiserud og Knut Erik Sæther, *Straffeprosessloven Kommentarutgave Bind 1*, 4.utgave, Oslo 2011 s. 562

Det samme skriver Bjerknes og Fashing i sin bok om etterforskning, *Etterforskning – Prinsipper, Metoder og Praksis*,²⁶ som også samsvarer med Høyesteretts uttalelse i HR-2016-1833-A nr. 14. I kjennelsen framkommer det at det er reglene i strpl. kap.15 og 16 som gir adgang til de opplysningene som måtte befinne seg på en mobiltelefon.

Begrepet «gransking» kommer ofte frem i sammenhenger der datasystem skal gjennomføres etter bevis. Dette kan være fordi det å granske er å søke, skanne eller studere et område eller en gjenstand nærmere på let etter noe, og at begrepet blir brukt i sammenhenger uten at det er ment å henvise til de rettslige reglene om gransking.

I kap. 2.4 om husransaking løftes strpl. §199a, 1.ledds ordlyd frem på grunn av dens interessante formulering. Dette er ikke den eneste interessante formuleringen i paragrafen, da det i fjerde ledd står følgende: «Bestemmelsen gjelder tilsvarende så langt den passer for gransking av datasystem som er *tatt i beslag* etter kapittel 16». I forarbeider blir det ikke skilt mellom ransaking og beslag som uttrykk. Begge tvangsmidlene omtales i samme sammenhenger og fremstår som likestilte i det å utløse hjemmel i §199a til åpning av datasystem.²⁷

Straffeprosesslovens kap.12 om gransking hjemler som nevnt den rettslig oppkalte sakkyndiges undersøkelse av et bevismiddel, ikke politibetjentenes. Bruken av begrepet «gransking» i §199a kan være en bevisst henvisning til reglene i strpl. kap 12 som da bare gjelder sakkyndige, eller det kan være ment som politiets nærmere undersøkelse av beslaglagte gjenstander. Det vi i 2.6.2 skal gå nærmere inn på, og som det fremkommer av Bjerke, Keiserud og Sæther, er at det virker overveiende at politiets utenomrettslige «gransking» av beslaglagte gjenstander er hjemlet i beslagsinstituttet.

2.6.2. Beslag

Som det fremkommer ovenfor virker det underforstått at en undersøkelse av en beslaglagt gjenstand vil være hjemlet i beslagsinstituttet. Etter tre år på politihøgskolen har jeg i verken lovttekst eller litteratur lest noe som sier konkret at beslagshjemlene også gir adgang til undersøkelse av beslaget. Jeg har søkt i politihøgskolens lærebøker og pensumtekster uten hell. Dette står heller ikke nærmere forklart i forarbeidene til strpl. kap.16 at

²⁶ Ole Thomas Bjerknes og Ivar A. Fashing, *Etterforskning: Prinsipper, metoder og praksis*, Oslo 2017 s.248

²⁷ Prop. 106 L (2016-2017) s.10

beslagsinstituttet skal inkludere nærmere undersøkelser av databærere med elektronisk lagret informasjon.

I 2.6.1 kommer det frem en bruk av ordet «gransking» av strpl. §199a, 4.ledd som berører denne oppgavens tema. Det står ikke noe i forarbeidende om dette er ment som den sakkyndiges gransking etter strpl. kap.12 eller som politiets egen gransking av bevismidler. Uansett er det sistnevnte form for gransking som treffer oppgavens kjerne. Som nevnt står det ikke noe i beslagsinstituttet om denne granskingen av beslaglagte gjenstander.

I flere århundrer har det vært naturlig at politiet skal kunne undersøke de gjenstander de beslaglegger, selv om denne type «gransking» ikke står beskrevet i lovteksten, forarbeidende eller nevnes konkret i rettspraksis. Med tanke på de hensyn straffeprosessloven skal dekke, virker det naturlig at politiet skal kunne ta et fingeravtrykk av en kniv, eller at det ikke trenger å være flere vilkår oppfylt enn strpl. §§203 og 170a for å kunne gjennomføre en grundigere undersøkelse av en beslaglagt gjenstand.

I korrespondanse med førstestatsadvokat Runar Torgersen hos Riksadvokaten forklarer han at det ikke er gitt noen nærmere direktiver om denne mobilgjennomgangspraksisen politibetjener utfører under personransaking. Riksadvokaten har tidligere gitt ut retningslinjer for hvordan politiet skal gå frem ved *gransking* i enkelte tilfeller, for eksempel gransking av brannsted og om sakkyndig bistand og åstedsgransking i alvorlige forbrytelsessaker.²⁸ Dette er ikke sakkyndig gransking, men som nevnt politiets egen gransking. Det kan hende at det i fremtiden vil være behov for lignende retningslinjer innenfor gransking av en *beslaglagt* mobil, eller retningslinjer for hvordan man *ransaker* en mobil.

Det å sikre fingeravtrykk er ikke sett på som en krenkelse av privatlivet eller integritet. Fingeravtrykket i seg selv gir ikke fra seg mye personlig informasjon om eieren eller andre. Det er først når politiet får treff på sine databaser at informasjonen kommer fram, informasjon som allerede var tilgjengelig. Det stiller seg annerledes når en mobiltelefon kan behandles på samme måte og med samme hjemler. Er det nærliggende å tenke at en gjennomgang av en mobiltelefon burde være strengere regulert? Det å gå fra å løfte et fingeravtrykk til å lese av store mengder personlig informasjon ved bruk av samme rettsgrunnlag virker som tilsidesettelse av straffeprosessens rettssikkerhetsgarantier og ikke minst det høyst sentrale legalitetsprinsippet.

²⁸ Riksadvokatens Rundskriv 31. august 1973 nr. 3

2.7. Legalitetsprinsippet krever hjemmel i lov

Ovenfor har vi drøftet gjennomgang av mobiltelefon på gaten som en forlengelse av personransaking, som en husransaking og som et beslag som granskes. Dette uten å tydelig definere hvor en slik praksis kan hjemles. Det er på sin plass å implementere legalitetsprinsippet opp imot det vi har funnet ut.

Legalitetsprinsippet har tidligere vært en konstitusjonell sedvanerett i det norske rettssystemet.²⁹ Det vil si at det var et ulovfestet prinsipp som står like høyt i regelhierarkiet som grunnloven.³⁰ Nå har prinsippet blitt formalisert i Grl. §113, som sier at «Myndighetenes inngrep ovenfor den enkelte må ha grunnlag i lov». Legalitetsprinsippet sier at offentlige myndigheter må ha hjemmel i lov for å utøve tyngende inngrep ovenfor borgerne. Et eksempel vil være at for å ransake en persons hus må vilkårene i strpl. §192, 1.ledd, §170a og §197 eller §198 være oppfylt. Straffeprosesslovens tvangsmidler er kjerneområdet til legalitetsprinsippet i og med at det er her de offentlige myndigheters mest tyngende inngrep er hjemlet.

Legalitetsprinsippet er i dag nedfelt skriftlig i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) som ved menneskerettighetsloven ble gjort til norsk lov. Den skal verne grunnleggende menneskerettigheter, og enkeltpersoners frihet og integritet.

I Grl. §113 sin lovkommentar på rettsdata.no står det at legalitetsprinsippet består av tre grunnleggende komponenter:³¹

1. Et krav om at bare lov eller forskrift gitt med hjemmel i lov kan tjene som rettsgrunnlag
2. Begrensning i adgang til utvidet tolkning og analogisk anvendelse
3. Et krav om tilgjengelighet og tilstrekkelig presisjon

Komponent nr.2 setter begrensning til en utvidet tolkning. Førstvoterende i Rt-2014-1281 avsnitt 48 sier at lovens ordlyd skal stå sentralt, men at det skal avveies med samtlige rettskildefaktorer og at det skal sikres tilstrekkelig klarhet og forutsigbarhet for borgere.³²

²⁹ Steinar Fredriksen, *Lovbrudd, skyld og straff*, Oslo 2018 s.161

³⁰ Ragnar L. Auglend og Henry J. Mæland, *Politirett*, Oslo: 2016 s. 114

³¹ Anine Kierulf, *Norsk Lovkommentar: kommentar til Grunnlovens §113*, 21. Desember 2018 Note 256D

³² Se også HR-2018 s.1907-A, avsnitt 51

Ifølge Norsk lovkommentar av Grl. §113 er likevel klarhetskravet noe *relativt*, fordi hva som er tilstrekkelig beror på en konkret vurdering av blant annet hvilket område en befinner seg på, type inngrep og hvor tyngende det er.³³ Et eksempel på en nært beslektet sak av denne oppgavens problemstilling som var oppe til vurdering i klarhetskravet var HR-2016-1833-A, som omhandlet tvungen åpning av biometrisk mobillås ved bruk av strpl. §157.

I denne drøftingen har vi gjort utvidende tolkning av «hans person» i strpl. §195, «rom» og «oppbevaringssted» i strpl. §192 og gjort en tolkning av beslagsinstituttet i søk etter en klar hjemmel for å gjennomgå en mobiltelefon på stedet. Hvorvidt forsøket på å hjemle praksisen har ført til alt for vid tolkning av begrepene, og er dermed i strid med legalitetsprinsippet, beror som nevnt på varierende faktorer. Faktorer som spiller inn i vårt tilfelle er at gjenstanden som ransakes faktisk er en mobiltelefon og at bevisene som det letes etter kan være både lokalt og eksternt lagret.

Det at informasjon på en mobiltelefon kan slettes raskt, eller det faktum at det «digitale rommet» det ransakes i inneholder enorme mengder overskuddsinformasjon og privat informasjon tilhører vurderingen av strpl. §170a.

Komponent nr.3 setter krav til presis og klar lovgivning. På grunn av vage lovtekster og uklare definisjoner kan det oppstå feiltolkning og misbruk av rettsregler. Et eksempel vil være Rt. 2014 s.1104, der førstvoterende uttalte at regelverket som regulerte sakens art var «vanskelig tilgjengelige og temmelig uklare». Praksisen denne oppgaven tar for seg har bydd på vanskeligheter i det å definere hvor i lovverket inngrepet er hjemlet. Jurister har kommet med ulike svar på oppgavens problemstilling, og det er overhengende sannsynlig at politibetjentene på gaten også hjemler praksisen forskjellig.

Selv om denne oppgaven ikke klart klarer å definere hvor i lovverket praksisen er hjemlet, er det ikke slik sagt at det er et ulovlig inngrep. Å gå inn på en mobiltelefon kan ifølge høyesterett³⁴ og forarbeidende³⁵ være hjemlet i både ransaking og beslag, som vil si at det er hjemlet i lov. Likevel kan det bryte med legalitetsprinsippet tredje komponent som krever at inngrepet presiseres tilstrekkelig og gjøres tilgjengelig.

³³ Se Rt. 1995 s.530

³⁴ se HR-2018-1901-U og HR-2018-699-A avsnitt 29

³⁵ Prop. 106 L (2016-2017) s.10

3. Avslutning

I denne oppgaven har jeg prøvd å finne svar på om politibetjenter har hjemmel til å se gjennom mistenktes mobiltelefon under personransaking uten beslutninger fra påtalemyndigheten. Med juridisk metode har jeg prøvd å tolke sentrale straffeprosessuelle hjemler, og gått i dybden på enkelte begrep og formuleringer. Det virker som om høyesterett ser på gjennomgang av databærere som pågående ransaking, og dermed utelukker alternativet om at gjennomgang av en mobiltelefons innhold er hjemlet i beslagsinstituttet eller granskingsinstituttet.

Jeg har kommet frem til at det å legge en gjennomgang av mobiltelefon i strpl. §195 virker fjernt da det ikke er noe som taler for at en mobiltelefons innhold går under «hans person». Dette veier for at det er strpl. §192 som kommer i anvendelse, noe som flere uttalelser fra Høyesterett underbygger. Disse uttalelsene er vage og upresise, og forarbeidende til strpl. §192 sier ikke noe om at de generelle spesielle vilkårene skal også gjelde mobiltelefoner. Likevel er det denne ransakingsparagrafen som flest rettskilder taler for, og som det virker mest nærliggende å hjemle en slik mobilgjennomgang.

At denne praksisen er lite omtalt i rettskildene trenger ikke være tilfellet i fremtiden. Spesielt når det bærer så stor usikkerhet over hvor i lovverket vi befinner oss under en slik gjennomgang av mobiltelefon. Forarbeidende til strpl. §199a er et godt eksempel på at departementene tilpasser lovverket til samfunnets utvikling, noe som spesielt er viktig i den digitale tidsalderen. At lovverket tilpasses er viktig for at den tekniske utviklingen ikke skal løpe fra loven, og dermed sette lovens rettssikkerhetsgarantier på spill. Selv om praksisen er hjemlet en eller annen plass i lovverket, vil selve usikkerheten over hvor den er hjemlet være nok til at det burde vurderes klargjøring gjennom rundskriv. Legalitetsprinsippets tredje komponent setter krav til at lovverket rundt slike inngrep skal være klart og tilgjengelig. De skal være klart og tilgjengelig for borgere og politibetjenter. Ved å ha et klart og tydelig regelverk vil det være tydelige vilkår for en slik mobilgjennomgang, og det vil dermed være lettere å vurdere om inngangen er i tråd med Grunnloven og menneskerettighetenes regler om rett til privatliv.

4. Litteraturliste

Lover

- Grunnloven. (1814) Kongeriketets Noregs grunnlov (LOV-1814-05-17). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn?q=Grunnloven>
- Menneskerettsloven (1999). Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (LOV-1999-05-21-30). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30?q=menneskerettighetene>
- Straffeprosessloven. (1981). Lov om rettergangsmåten i straffesaker (LOV-1981-05-22-25). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25?q=straffeprosess>
- Menneskerettsloven (1999). Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (LOV-1999-05-21-30), Vedlegg 2. Den europeiske menneskerettskonvensjon med protokoller (norsk oversettelse). Hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/KAPITTEL_emkn-1#KAPITTEL_emkn-1

Forarbeider

- Justis- og beredskapsdepartementet. (2003). *Lovtiltak mot datakriminalitet*. (NOU 2003:27 2003). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2003-27/id382564/sec1>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2017). *Endringer i straffeprosessloven (biometrisk autentisering)*. (Prop. 106 L (2016-2017)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-106-l-20162017/id2547834/>
- Justiskomiteen. (2017) *Innstilling fra justiskomiteen om Endringer i straffeprosessloven (biometrisk autentisering)*. (Innst. 362 L (2016-2017)). Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2016-2017/inns-201617-362l/?all=true>

- Justis- og beredskapsdepartementet. (1969). *Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen*. (NUT 1969:3 1969-06-00). Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/NOU/forarbeid/nut-1969-3>

Litteratur

- Sverre Blandhold, Henriette N. Tøssebro & Øystein Skotheim (2015) *Innføring i juridisk metode i Jussens Venner (2015 nr.06)*. Hentet fra https://www.idunn.no/jv/2015/06/innfoering_i_juridisk_metode
- Fredriksen, Steinar, *Innføring i straffeprosess*, 4. utgave (Oslo 2018)
- Fredriksen, Steinar, *Ro, Orden og frihet* (Bergen 2014)
- Fredriksen, Steinar, *Lovbrudd, skyld og straff* (Oslo 2016)
- Ragnar L. Auglend og Henry J. Mæland, *Politirett*, 4. utgave (Oslo: 2016)
- Anine Kierulf. (2018, 21. desember). *Norsk lovkommentar*, Kommentar til grl. §113 note 256D. Hentet www.rettsdata.no 20. januar 2019.
- Hans Kristian Bjerke, Erik Keiserud og Knut Erik Sæther, *Straffeprosessloven Kommentartutgave Bind 1*, 4.utgave (Oslo 2011)
- Ole Thomas Bjerknes og Ivar A. Fashing, *Etterforskning: Prinsipper, metoder og praksis* (Oslo 2017)

Rettspraksis

- Rt. 2013 s.588
- RG 2012-02-17 s.285 (Hålogaland lagmannsrett)
- HR-2018-1901-U, nr. 16
- HR-2018-699-A avsnitt 29
- HR-2016-1833-A nr. 14
- Rt. 2014 s.1281, avsnitt 48

- Rt. 2014 s.1104
- HR-2018-1907-A, avsnitt 51
- Rt. 1995 s.530

Internettsider

- www.lovdatab.no
- www.rettsdata.no
- www.idunn.no